

Dədə Qorqud

Yazan: Anar

Latın əlifbasına köçürən: Əhəd Əşkriz

Köksü yaşıl ulu dağlar belə vuruş görməmişdi. Dibi dərin dar dərələr belə döyüş bilməmişdi.

Savaş nə savaş idi, meydan dolu baş idi. şahbaz-şahbaz atlar keçirdi, nalı qalırdı. Qara polad üz qılınclar çalınırdı, oxvarı ovxalanırdı. üç yeləkli qayım oxlar atılırdı, dəmrəni düşürdü.

O, gün oğuz ellərinin ağır günüydü. Oğuz oğulları bir-birinə qarşı qalxmışdı. Dost-dostla, qohum-qohumla cəng edirdi, qardaş-qardaşdan, ata oğuldan ayrılmışdı. Bu qanlı qada Oğuz elinə hardan gəlmişdi? Deməklə qurtarmaq olmaz.

Qoy el ağsaqqalı, yurdun müdrik bilicisi Dədə Qorqud gəlsin, qopuzunu əlinə alsın, ötənlərdən, keçənlərdən söz açsın, söy söyləsin, boy boylasın, igid ərənlərin başına gələnlərdən danışsın.

...Dədə Qorqud bu dəm nə söz qoşurdu, nə qopuz çalırdı. Altı pərli gürzlər, yalın qılınclar dəmir uclu oxlar danışdı. Atlar kişnəyir, bahadır nəreləri ərşə qalxırdı. Sözü, qopuzu eşidən kim ola, diləyən kim ola? Dədə Qorqud fəryad edib Oğuz igidlərinə üz tutub, bu qanlı qardaş qırğını saxlamağa çağırırdı, amma ona məhəl qoyan, qulaq asan yox idi, heç vaxt Dədə Qorqudun bir sözünü iki eləməyən igidlərin bu gün gözləri qızmış, ağilları çaşmışdı.

İki igid atlarını dördnala çapa-çapa üz-üzə gəldilər. Atlar şahə qalxdı. Bir igid o birinin qurşağından qamarlayıb başının üstünə qaldırdı, yerə çırpdı. Zəbun olmuş igid havadan yerə elə yavaş-yavaş, elə ağır-ağır düşdü ki, deyəsən üsulluca iplə salladılar. Amma elə həmin dəqiqə onu atdan salanın da əcəli yetdi. Vıy-vıy vıyıldayıb gələn bir ox bu igidin ağrına sancıldı. O, da qolunu uzatdı, atının boynunu qucaqladı, sürüşdü at belindən torpağa düşdü. Bir ötgün ox da ata dəydi, at da igidlərin yanına sərələndi. Aram-aram, ağır-ağır yıxıldılar, yavaş-yavaş, asta-asta hərəkətsizlənib qaldılar.

Başqa döyüşçülər də bir-birlərini qırırdılar. Bir-birini qılınclayan kim, atla yel yetməz yel kimi keçib çomağı düşmənin təpəsinə endirən kim, yayı çəkib oxu tuşlayan kim, kəmənd atıb çaparı yəhərindən dəbərdən kim...

Döyüş meydanının qəribə mənzərəsi vardı. İgidlər, atlar bir-bir həlak olduqca donub qalırdılar, daşa dönürdülər. Səslər, nə'rələr, at kişnətiləri də get-gedə azalırdı. Axırda heç kəs qalmadı. İndi bütün meydan leş idi, cəsəd idi—daş leş, daş cəsəd.

Döyüş sona yetdi, indi bu meydan daş heykəlləri düzülmüş, bir çöl idi, insan və at heykəlləri müxtəlif vəziyyətlərdə, müxtəlif biçimlərdə donub qalmışdı öldüyü an hansı halda idisə o halda.

Bu daş heykəllərin arasında ağır-ağır, dərqli-dərqli bir qoca keçib gedirdi, ağ saçı ağ saqqalına qarışmış bir pir.

Qoca Dədə Qorqud yedəyində təpəl qaşqa ayqırı meydandan keçib təpə başına çıxdı, qanrılıb geriye baxdı. Meydanın mənzərəsi bir az da dəyişmişdi, daş heykəllər ümumi görünüşlərini saxlasalar da dəqiq biçimlərini dəyişdirmişdilər, indi bu artıq insan at heykəlləri deyil, onları təxmini xatırladan qəribə qayalar, əcaib daşlar, qaba daş qalaqları idi. Daşlar, daşlar, daşlar yığımı—qanlı döyüşdən qalan bir bu idi! Oğuz ərlərindən qalan bir bu idi! Daşlar, daşlar, qayalar... Nə bir səs, nə bir kəs...

Dədə Qorqud köksün ötürdü, acı-acı ağladı, yanıq ciyərini dağladı, ayqırının cilovunu çəkib yola düzəldi, dağ aşdı, dərə keçdi, bir meşənin qırağına çıxdı. Meşə nə meşə... Fısdıq meşəsi imiş bu meşə, amma həm də qəbiristanlıq idi. Elə bil fısdıq ağaclar qəbirlərin içindən çıxırdı. Qəbirlərin üstündə də daş qoyun heykəlləri qoyulmuşdu. Elə bil bu meşədə tamam bir sürü daşa dönmüşdü!

Dədə Qorqud meşəyə baxdı, daş qoyunlara baxdı, qəbirlərə baxdı, birdən bir səs eşitdi. Döndü, gördü qara mahud şalvarlı cavan bir oğlan məzar qazır.

-Oğlan, -deyə Dədə Qorqud onu səslədi, -nə qazırsan belə?

Oğlan gözücü Dədə Qorquda baxdı. Onun üzündə, gözlərində məş'um bir ifadə vardı. Oğlan laqeyd—laqeyd:

-Gor qazıram, Dədə,-dedi.

-Kiminçün qazırsan bu goru?

Oğlan eyni biganəliklə:

-Səninçün Dədə,-dedi.

Dədə Qorqud diksindi. Oğlan ona e'tina etmədən öz işinə davam edirdi.

Torpaq kənara atıldıqca, məzar kənarındakı təcik böyüdükcə, qəbir dərinləşdikcə Dədə Qorqudu dəhşət basırdı. O, müc olub qalmışdı, matı-qutu qurumuşdu. Səs eşidib başını qaldırdı. Ağac başında cildəşən quşlar xırdaca daşlar kimi budaqlardan yerə tökülüb qaldılar-onları ovlayan-eləyən olmamışdı—birdən-birə özləri düşdülər, səpələnib qaldılar. Ağac özü də birdən-birə qurudu, yaşıl yarpaqları saralıb-soldu, qopdu, küləyə qoşulub uçub getdilər. Ağacın çiçəkləri vağam olub sovuqlar, budaqlar yalın qaldı.

Çəmənləkdə bitər otlar, yaşayırkən bitməz oldu.

Bulaqlardan axan sular, çağlayarkən axmaz oldu.

Qanad çalıb uçan quşlar birdən-birə uçmaz oldu.

Budaqlar da yalın qaldı, çiçəklər də açmaz oldu.

Dədə Qorqud hayana baxdı ölüm gördü, əcəl gördü.

Fısıllıqdan fışıldayıb çıxan ala ilan Dədə Qorqudun ayağına yanaşdı, başını qaldırıb onu çalmaq istədi.

Dədə Qorqud onu görüb sərmərdi, kənara sıçradı, qıvraq tərənib təpəl qaşqa ayqırının belinə qalxdı. At da ilandan hürküb fınxırdı, yel kimi yerindən qopdu, üzünü dağlara tütüdü. Dədə Qorqudu meşədən, məzardan, əcəldən uzaqlaşdırdı.

Amma gor qazan oğlan da işini dayandırmadı, gözdən itən çaparı ardınca uzun-uzun baxdı, qımışdı, qəbri qazdı ki, qazdı.

Dədə Qorqud çapıb alçaqdan uca yerlərə qalxdı, qışda-yazda qarı, buzu əriməyən Qazılıq dağına aşdı, çaylardan, daşqın-daşqın sulardan addadı, düzlərdən, dərələrdən keçdi, başqa bir iqlimə gəlib çıxdı.

Bura ucu-bucağı görünməz bir dəryanın sahili idi. Dəniz gömgöy idi, ləpələri ağ, narın. Sahil bomboş idi, bir ins-cins gözə dəymirdi. Dədə Qorqud atdan endi. Ovucalayıb dəniz suyunu üzünə vurdu, günəşə baxdı, gülümsədi, eyni açıldı. Birdən səs eşidib qulaq verdi, dönüb baxdı, sahilin uzağında bir qaraltı gördü, ona sarı getdi.

Yanaşib gördü ki, yaşıl məxmər şalvarlı bir kişi yer qazır. Dədə Qorqud salam verdi, əleyk almadı.

-Nə qazırsan a kişi?—deyə soruşdu.

Kişi:

-Sənə gor qazıram, Dədə—deyə çevrilib ona baxdı.

Kişinin qiyafəsi başqa idi, sinni də, sifəti də başqa idi, amma gözlər həmin o, gözlər idi—həmin o, oğlanın məş'um gözləri. Dədə Qorqud geri çəkildi, əyilib məzara baxdı, qəbir bayaqkindən bir az dərin idi, kənarındakı təcik də bir az daha yekə idi.

Dədə Qorqud ayqırın belinə sıçradı, qamçı çəkdi. Atı onu bu yerdən də uzaqlaşdırdı.

Qamışlıqdan, atlı batıb çıxammaz palçıqdan, meşədən keçdilər, iti axan göy sulardan keçdilər. Yağışa düşdülər, qara düşdülər. Ağappaq bir diyara gəlib çıxdılar. Dörd bir tərəf büz, qar, qar. Nə bir insan səsi, nə bir insan nəfəsi. At da yorulmuşdu. Dədə Qorqud da.

Dədə Qorqud ayqırından endi, sağa baxdı, sola baxdı, birdən bir səs eşitdi. Ağappaq qarlı-buzlu çölün bir yerindən qaraltı görünürdü. Hənirti gəlirdi. Altdan üstən bərk

geyinmiş, qara xəz kürklü, sinli kişi baltayla buz qırırdı. Dədə Qorqud ona yapaşdı. Kişi çönüb Dədəyə baxdı.

-Az qalıb Dədə, -dedi, -bilirsən ki, kişilər üçün qəbir çuxuru dizəcən olmalıdır. Dizinə çatmağa nə qalıb ki...

Dədə Qorqud lap qorxdı. Gözlər həmin gözlər idi, buz altında qazılan qəbir də lap dərinləşmişdi, dizəcən olmasına nə qalmışdı ki?

Dədə ayqırına mindi, atı mahmızladı. At da yorğun idi, atlı da.

Çapdılar, yortdular, bu iqlimdən də uzaqlaşib qaçdılar. Bəyaz çöllər bitib tükəndi, yaşıl düzəngahlar bitdi tükəndi, sarı bir səhra başlandı.

Qumlar, qumlar, narın qumlar, sarı qumlar. Bu bir səhradır, nə sonu var, nə kənarı. Dədənin dili-dodağı qurumuşdu. Təpəl qaşqa ayqırın ağzı köpüklənmişdi. Qum təpəciklərində at büdrədi, sürüşdü. Dədə Qorqudu yerə çaldı. Dədə Qorqud nəfəsini dərdi. Yavaş-yavaş yeridi, təpəciyin başına çıxdı, gördü ki, bu təpəciyin o, biri tərəfi qazılı qəbirdir. Qəbri qazıb qurtarhaqurtarda olan adam yarımçılpaq bir qoca idi. Başını qaldırıb Dədə Qorquda baxdı. Yaşı ötmüş, saçı tökülmüşdü, amma gözlər elə o, gözlər idi.

Dədə Qorqud quş kimi atının belinə qondu, yortdu yayda-qışda qarı, buzu əriməz Qazılıq dağının yüksəyindən enişinə düşdülər, bir də gördü ki, gəlib haman o, yerə çıxıb. Həmin o, fısıq meşəsi, həmin o, daş qoyunlar, həmin məzarlıq.

Həmin oğlan—yox, nə oğlan, oğlan hanı, o indi bükülüb yumaq olmuş bir qocadır—qəbir qazıb qurtarmışdır. Dizəcən qəbrin içində idi. Dədə Qorqudu görüb, qəbirdən çıxdı. —Hə, Dədə, —dedi,—gəlib çıxmısan? Gördün ki, əcəldən qaçmaq olmaz? Gorun da hazırdır. Di gəl gir!

Qəbir qazan qoca meşənin içinə girib, ağacların arasında qeyb oldu .

Dədə Qorqud atdan düşmüşdü, daha ölümdən qaçmağa heyi qalmamışdı. Dədə qəbrinin yanındakı təpəciyin üstündə əyləşdi. Fısıllıqdan fışıldayıb ala ilan çıxdı, qıvrıla-qıvrıla Dədəyə tərəf süründü, Dədə onu gördü, amma heç qımıldanmadı, tərənmədi. Dinməz-söyləməz oturub gözlədi.

Ölü quşlar torpağa səpələnmişdi. Otlar çiçəklər yanıb solmuşdu. Budaqlar yarpaqsız, yalın qalmışdı. Elə bil bütün dünya ölümə təslim olmuşdu. Dövrən əcəl dövrənı, meydan əzrayıl meydanıydı.

Dədə Qorqud dərdli-dərdli o yan-bu yana baxdı, başını aşağı tutub hərəkətsiz dayanmış təpəl qaşqa ayqırına baxdı, atının yəhərinə bənd elədiyi qopuzuna baxdı. Ayağa durdu, qopuzu köynəyindən çıxardı, sinəsinə basdı, bir müddət çalmadı. Ötüb keçənlər gözünün qabağından keçdi. İgidlər, döyüşlər, daş heykəllər, sonra da qalaq-qalaq qayalar, yönsüz-yöndəmsiz daş yığımları.

İlan sürünüb Dədə Qorquda lap yaxınlaşmışdı, bu an olmasa o biri an çalacaqdı. Birdən Dədə Qorqud barmaqlarını qopuzun simlərinə çəkdi, telləri dilləndirdi, çalğısının sədaları altında sözünü dedi:

—Hanı dediyim o ərənlər? Dünya mənim deyənlər? Əcəl aldı, yer gizlədi, fani dünya yenə qaldı! Gəlimli-gedimli dünya, son ucu ölümlü dünya! Qoca Qorqud ölür öldün, onu bil! Karvan getdi, sən gecikdin onu bil? Əl'əqibət uzun yaşın ucu ölüm, axırı ayrılıqdır.

Dədə Qorqud qopuz çalırdı. Onu vurmaq istəyən ala ilan birdən-birə dayandı, qopuzun sədaları altında qıvrılıb geri çəkildi, sürünüb getdi.

Dədə Qorqud qopuz çalırdı. Yerdən bir dəstə quş pırlayıb budaqlara qondu, cəvşəşdilər.

Dədə Qorqud qopuz çalırdı. Ağaclar çiçək açır, yalın budaqlar yarpaqlanır, yamaclarda otlar, çiçəklər baş qaldırırdı, qurumuş çeşmələrin gözü soyuq-soyuq sularla dolurdu. Məzar kənarından təcəciyin torpağı da axıb qəbri doldururdu.

Dədə Qorqud qopuz çalırdı—həyat yenidən oyanırdı. Dədə Qorqud özü isə məzarını da, ölümündə unutmuşdu. O, indi qopuzun tellərindən doğan gözəl bir dünyada yaşayırdı. Ötüb keçənlərin, igidlərin, cəmərdlərin dünyasında. Dədə Qorqud çalır və qopuzun sədaları altında igidlərin başlarına gələnlərdən söz söyləyirdi, görək nə söyləyirdi?!

—Bir gün xanlar xanı Bayandır xan yerindən ertə durmuşdu. Buyruq vermişdi ki, uca dağın başında tonqal qalasınlar.

Uca dağın zirvəsində bir tonqal alovlanır. Uzaq-uzaq dağların başında da bir-birinin ardınca tonqallar alışır. Oğuz elinin adəti vardı. Oğuz igidlərini, xatunlarını şənliyə, toya çağıranda uca dağın başında bir tonqal qalanardı. Başqa dağlardan bu alovu görüb orda da tonqal qalayardılar, bütün el-oba bilərdi, geyinib, bəzənib şənliyə gələrdilər. İki tonqal—qalayanda bilərdilər ki, elin başında qəza var, təhlükə var, düşmənin basqını gözlənir, onda da igidlər yaraqlanıb, yasaqlanıb yığılardı.

Yamyaşıl bir düzəngahda al-əlvan çadırlar, alaçıqlar, köşklər, çətirlər qurulmuşdu. Yaşıl çəmənliyə rəngbərəng ipək xalçalar döşənmişdi.

Dörd nəfər girdə, hamar çaylaq daşlarıyla Qobustandakı <<Qaval-daşı>> döyəcəyir, ahəngdar sədalar ucalırdı.

Başqa bir tərəfdə gumbur-gumbur nağaralar döyülür, borular çalınır, zurnaların səsi ərşə bülənd olurdu.

Yeddi yerdə çatılmış ocaqların tütüsü göylərə uçub gedirdi.

Yetmiş yeddi yerdə sərin sulu, al şərablı ala-bəzək bardaqlar qoyulub, gün işığında bərq vuran mis qablar, qazanlar düzülmüşdü. Qənarələrdən şaqqa-şaqqa ətlər asılmışdı.

Bayandır xan şamı günlüyünü yer üzünə tikdirmişdi, ala çadırını göy üzünə aşırıtmışdı, min yerdə ipək xalçalar döşətmişdi. Təpə kimi qoç qırdırmışdı, göl kimi şərab gətirtmişdi. İldə bir kərə Bayandır xan şənlik edib oğuz igidlərini qonaqlardı.

Igidlər bir-bir gəlib atdan düşdülər, sivri uclu, böyük bir çadırın ağzına gəlib, taxta əyləşmiş, Bayandır xana salam verdilər. Bayandır xanın yanında onun vəziri, at ağızlı Alp Aruz dayanmışdı. Alp Arzu da başqa Oğuz bahadırları kimi azmandır, iridir. Doxsan dəridən kürk topuğuna çatmaz, doxsan dəridən papaq qulağını örtməz. Alp Aruz gələn qonaqları müxtəlif çadırlara ötürürdü. Çadırlar üç rəngdədir: ağ, qırmızı, qara.

Oğuz igidlərindən Bəybura və Bəybecan məclisə qoşa gəldilər. Atlarından düşdülər. Bayandır xana salam verdilər. Aruz qabaqlarına çıxdı.

-Bəybecan bura keç,-dedi, Bəybecanı ağ çadıra ötürdü. Bəybura da ağ çadıra keçmək istəyəndə Aruz onun yolunu kəsdi.

-Bəybura, -dedi-sənin yerin qara çadırdadır.

Qara çadıra keçə döşənmişdi. Burada hər şey zil- qara idi. Süfrə də, qabqacaq da, xitmətçiləri də qara libasda idilər. (Ağ çadırdə hər şey ağ, qızıllı da hər şey qızıllı olan kimi).

Bəybura tutuldu:

-Məni niyə bura gətirdin?- dedi.

Aruz dedi:

-Bayandır xandan buyruq belədir.

Bəybura daha da pərt oldu:

-Bayandır xan mənim nə əskikliyimi gördü? -dedi. Qılıncımdanmı gördü, süfrəmdənmi gördü? Məndən alçaq kişiləri ağ çadıra, qızıllı çadıra ötürdü, mənim günahım nə oldu ki, qara çadıra göndərdi.

Aruz dedi:

-Bayandır xandan buyruq belədir ki, oğlu olanı ağ çadıra, qızı olanı qızıl çadıra ötürün. Kimin ki, oğlu, qızı yoxdur, onu qara çadıra aparın, qara keçə altına döşəyin, qara qoyun qovurmasından önünə gətirin, yeyərsə yesin, yeməzsə dursun getsin. Oğulu, qızı olmayanı tanrı qarğıyandır. Biz də qarğıyaq.

Bəybura yerindən sıçrayıb durdu, üzünü öz adamlarına tutdu, dedi:

-Qalxın, igidlərim, biz burdan gedəsi olduq!

Bu qara eyib mənə ya məndəndir, ya xatundandır.

Bəybura və başının dəstəsi qara çadırdan çıxdılar, o, biri çadırlarda yeyib-içənlər boylanıb onlara baxırdı. Bəybura isə heç kəsə baxmırdı, heç kəsə danışmırdı. Heç kəsə vidalaşmadı, atının belinə sıçrayıb üzünü Aruza tutdu:

- Aruz, -dedi—mən bu hayıfı səndə qoymaram.

Bəybura qamçısını havada oynadıb ata çəkdi, at yerindən götürüldü. Adamları onun ardınca çapdılar, at ayaqlarının qaldırdığı toz içində itib uzaqlaşdılar.

<p class=MsoNormal style='mso-margin-top-a